

Геннадій Краснокутський

**КОНТАМІНАЦІЯ АРХЕТИПІВ ГЕРОЯ І ГОРИ ЯК ЗАСІБ
СИМВОЛІЧНОЇ АВТОРЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО
ЛІДЕРА**

У статті розглядаються символічні аспекти міфополітичного іміджу В. Ющенка як однієї з центральних фігур українського політикуму в контексті архетипальної ситуації сходження на гору.

Ключові слова: архетип, символ, симулякр, політичний міф.

В статье рассматриваются символические аспекты мифополитического имиджа В. Ющенко как одной из центральных фигур украинского политикума в контексте архетипической ситуации восхождения на гору.

Ключевые слова: архетип, символ, симулякр, политический миф.

The article contributes to analyzing symbolical aspects of the mythopolitical image of V. Yushchenko as a central figure of Ukrainian politics in the context of archetypal situation of mountain ascending.

Keywords: archetype, symbol, simulacre, political myth.

Символічна складова завжди відігравала значущу роль у політичній діяльності всіх часів і культур, і саме їй сфера політичного завдячує процесам естетизації та охудожнювання, що неминуче супроводжують і часом затьмарюють те, що за часів О. фон Бісмарка прийнято називати *Realpolitik*. Можливо, в сучасній українській соціокультурній ситуації все відбувається з точністю до навпаки, оскільки нинішня владна еліта як ніколи раніше орієнтована насамперед на конкретні справи, тож для аналізу символічної саморепрезентації варто б звернутися до попередника нинішнього президента України – В. Ющенка, котрий цілком свідомо намагався перетворити себе на «символ нації», домігшись, щоправда, лише того, що його правління й владні повноваження набули не більш ніж символічного характеру без відчутних позитивних реальних наслідків.

В. А. Ющенко завжди виявляв певне тяжіння до символізації своєї публічної поведінки і не раз доводив, що з усією серйозністю ставиться до формули «Президент – символ нації». Його особиста біографія після відставки з посади прем'єр-міністра й переходу в опозицію перетворилася на шерех демонстративних акцій, що мали перевести його персону з рівня високопоставленого персоналу на рівень героїчного персонажу й відтак відповідати ланцюговій структурі подвигів-діянь, що дозволяє закарбувати, стереотипізувати спеціальні риси персонажу через їх акцентоване відокремлення від загальної

картини «приземленої» людської особистості (Див.: [1]). З усіх типів героя, визначеного Т. Карлайлом (божество, пророк, поет, пастир, письменник, вождь [13]), В. Ющенко поки що не намагався реалізувати в собі хіба що письменника, тож його символічна діяльність являє собою благодатний матеріал для культурологічного аналізу процесів проявлення архетипів крізь призму індивідуальної долі. *Мета даної статті: проаналізувати практику сходження В. Ющенка на Говерлу, що давно вже набуло характеристик символічності, традиційності й сакраментальності, як «серійний» вчинок-подвиг у контексті контамінації архетипів героя та гори.*

Символічність свого сходження-піднесення-вознесіння Ющенко усвідомлював, очевидно, від самого початку, навіть чітко не артикуючи свого ставлення, а згодом прямо її декларував: «Для мене особисто Говерла – не просто найвища карпатська вершина, це – символ» [10]. Це стало для нього ритуальним торуванням шляху до себе в орієнтації й проекції на вищі цінності та в ототожненні з цими вартостями. Перше своє сходження він здійснив ще 18-річним юнаком і начебто принагідно, опинившись на Тернопільщині студентом місцевого фінансово-економічного інституту й відпрацьовуючи інструктором туристичного табору «Тернопіль–Карпати» в Рахові, але в священний для тодішнього часу день – 22 квітня, день народження Леніна. Окрім советської ідолатрії, в присвяті альпіністського сходження як «рівнянню на Леніна» була присутня явна особистісна амбіція продемонструвати свою непересічність, здатність вчинити щось не зовсім ординарне, порівнянне з подвигами героїв архаїчних і сучасних міфів.

З 1990-го року знаходиться новий об'єкт присвяти, також сакральної природи й також нерелігійного підґрунтя, і започатковується традиція підкоряти Говерлу з нагоди й на честь прийняття Верховною Радою липневої декларації про державний суверенітет України. Деактуалізований і вихолощений, абстраговано-спустошений і соціально-конструктивістський символ героя-борця (і вже абсолютно безсумнівного богоборця), що вбачався за советської доби в Леніні, змінюється на примордіалістський символ матері-батьківщини, овіяний емоційністю і насичений природною релігійністю; віднині гірські походи – це данина синовньої любові з поки що не проявленими інтенціями квазієдіпового *hieros gamos* між людиною й країною. На цьому етапі ющенковський «Я-персонаж» іще знаходиться в пошуках себе як «Я-автора» (продюцента власного автоміфу) й дозволяє собі усвідомлювати, що суверенітет і державність

України можуть обійтися й без нього. З другого боку, це не спричиняє внутрішньої драми розриву з ідеалом, не призводить до остаточної недосяжності цього ідеалу через онтологічну неоформленість «об'єкта бажання».

Нарешті, у липні 2001 року В. Ющенко заявляє з вершини Говерли про створення блоку політичних партій «Наша Україна», знаменуючи цим настання третього етапу символізації карпатської гори. «Об'єкт бажання» на цьому етапі вже остаточно сформовано й заявлено претензії на перехід у стосунках з Україною з рівня кривого материнсько-синовнього споріднення у площину ієрогамічного свояцтва (привласнення, а не примордіального володіння), що недвозначно підкреслюється в назві політичної сили: «НАША Україна».

Гора являє собою один із найбільш універсальних, полісемантичних і полівалентних культурних символів, що разом із символом світового древа втілює ідею цілісності всіх структурних рівнів буття – неба, земного світу й «того світу» [4, с. 520] (про гору як *axis mundi*, тобто місце входу на Небо, під Землю й у Пекло див.: [11, с. 32]) або неба і «нижнього», внутрішнього світу [8, с. 313], відтак поєднуючи в собі сакральне й демонічне, а на рівні сакрального – божественно-обожнюване й божественно-страхітливе [14, р. 129], *архетипально-нумінозне*. Верхи гори сягають неба, вишнього світу, де мешкають боги, й етимологічно збігаються з хмарними висями (санскритське *parvata*, наприклад, що буквально перекладається як «випуклість», «піднесеність», «узвиштя», означає і «гору», і «хмару», а англійське *cloud* – «хмара» – етимологізується від англосаксонського *clȳd* – «скеля», «гірська порода» [15, р. 54]; у Ветхому Завіті Бог теж являється Мойсею на височині «в густій хмарі» (Вихід 19:9); про «хмару ясну» незмінно йдеться й у всіх синоптичних версіях оповіді про преображення господне (Мв 17:5; Мк 9:1; Лк 9:34–36)¹. Тому видертися на гору завжди означає мужній, якщо не відчайдушний, і, головне, високий учинок; символічно подолати фізичну вершину означає увійти у простір міфу і зрівнятися з вищими силами або ж знайти в собі вищу силу через подолання себе, своїх страхів і невпевненості, переступити через свою земну природу, свою приземлену онтологічну малість. Для тих, кому не «важко бути богом», передбачено пряме проявлення власної вищонебесності, богоданості, як в епізоді на гіпотетичній горі Фавор (назва тут особливого значення не має – суттєво, що це насамперед гора, до того ж незмінно «висока», див.: Мв 17:1; Мк 9:7; Лк 9:28). Але й «маленького українця», що виріс

у популярного й харизматичного політичного діяча, при сходженні на гору чекає ініціативне преображення в справжнього героя, піднесення телеології власного існування на метафізичний рівень, знаходження «вершини в собі». Як висловився сам В. Ющенко, «це не просто проба сил, витривалості. Знаєте, у Японії кажуть, що в кожного повинна бути своя Фудзіяма. Отож, в українців теж повинна бути своя Фудзіяма» [10].

Тут у Ющенкові все ще перемагає природний для нього архаїчний поведінковий стереотип «рівняння на міф», на традицію: аби бути зіркою, необхідно співвідносити себе зі справжніми зірками, з небесними сферами якогось Діонісія Псевдо-Ареопагіта з його Престолами, Верховенствами, Силами й Владами. Ющенко демонструє всім і собі, що він – «дитя вічності», а не інформаційних, телекомунікаційних і політичних технологій, «фабрики зірок», яка орієнтується на низові, а не вершинні критерії; він відчуває в собі потребу й покликання підносити себе й натовп навколо себе, як це робить Христос у Матвія (Мв 5:1), а не спуститися на «рівне місце» й до рівня маси, як той таки Христос робить це у Луки (Лк 6:17) – до речі, в Євангелії, що вважається найбільш історично адекватним і близьким до життєвих реалій. Символічний принцип вищості відповідає, таким чином, принципу вищості життєвої мети, яку для себе обрав В. Ющенко: «Говерла – найвища гора в Україні, президентська посада – найвища посада в державі. Ось мета цієї акції» [5]². Велич замаху на статус космічного героя не може обмежуватися контурами особистості й індивідуальної долі чи політичної кар'єри, тому будь-який крок до вершини осмислюється в параметрах велетенських діянь: місія полягає не просто в тому, щоб зійти на вершину, а в тому, щоб «розбудити Говерлу» [9], а разом із нею – визволити з вікового сну всю (У)країну («Делегати з усіх областей держави усвідомили, що головна їхня мета – не «Кучму геть!», не «Так, Ющенко» і навіть не «Наша Україна», а щось більше – Україна взагалі» [5]). Герой уже не просто крокує схилами гори – він підминає її своїми ногами й зрештою стає вищим за підкорену вершину.

Зачинателем традиції сходження («героєм-першопредком» нового «епічного часу») став сам Ющенко, котрий протягом життя, починаючи з 1972 року, загалом (станом на 2008 рік) 31 раз засвідчував своє перебування на вершині Говерли. Сам факт сходження на гору, хоча й не на Джомолунгму (але й Олімп не така вже висока гора, не кажучи про Храмову «гору» в Єрусалимі), може слугувати показником «буй-тур»-загартованості героя (сам Ющенко в одному з інтерв'ю під час

підйому продемонстрував ясне усвідомлення цього вчинку саме як місії та ініціаційного іспиту, заявивши, що «сходження на Говерлу – не лише екологічна акція та добра традиція, але й момент іспитів, моральних та фізичних» [6]³³, особливо якщо подати його в піднесено-епічній тональності: «кандидат у Президенти України Віктор Ющенко здійснив похід на Говерлу» [9] (курсив мій – Г. К.). У виразі «здійснив похід» відчувається не просто репортерський звіт про туристичний моціон чи навіть символічно навантажену акцію, а справді епічне дихання билинних першоподій.

Космічну масштабність акції сходження та її бінарно-опозиційну драматичність підкреслював у своїх промовах на горі і сам ініціатор та провідний ініціант акції: «Дискусія йде не навколо кількох персон, а про те, в якому *світогляді*, з якими цілями, мораллю ми будемо жити. Боротьба йде між *бандитами і небандитами*» [12] (курсив мій – Г. К.). Ющенкові, очевидно, здавалося замалим звичайне антонімічне протиставлення, оскільки космічне протистояння може бути адекватно виражене виключно через абсолютну дихотомію «Так» і «Ні».

Щоправда, сучасна боротьба з нечистою набуває характеру насамперед екологічного очищення, але очищення неминуче переосмислюється в контексті виборчих змагань і цивілізаційного вибору: «перед сходженням народний депутат Віктор Ющенко наголосив, що нинішнє підкорення Говерли – це початок *очищення України* від бруду – екологічного, *політичного й морального*» [2] (курсив мій – Г. К.); «також Віктор Андрійович пообіцяв очистити від бруду всю державу, зробити Україну цивілізованою, розвинутою, заможною європейською країною» [7].

Метафора очищення в даному контексті хоча й включає моральний аспект, асоціюється все-таки передовсім з актом не метафізичним (християнськи-конотованим очищенням душі), а онтологічним, що підкреслюється буквально-фізичним, мало не плакатним, характером процесу-процесії. Ющенко виступає в ролі міфологічного гераклоподібного й гераклодостойного сміттяр, що має абстрагуватися на певний час від власної величі й зайнятися брудною роботою в українських авгієвих стайнях заради суспільної користі.

Таке міфогероїчне розширення демонстративно-символічного акту ще тісніше пов'язує його з міфопоетичними аналогами подібних подій: добрий молодець, воїн-княжич, прекрасний наречений, орфічний герой сягає маргінесів світу, аби вивільнити свою зачаровану й спалплену наречену, сплячу красуню, Україну-Діву-Евридику, викрадену Кошієм Безсмертним (або ж Гадесом чи будь-

яким іншим аналогом царя потойбічного світу) й утримувану в неволі на протилежному від справжнього життя березі річки Смородини, Стіксу абощо. Елемента еросу й священного шлюбу, очевидно, неможливо уникнути в ситуації з нарцисичним героєм, яким, безперечно, є Ющенко: весь зміст життя й смерті, увесь образ Нарциса просякнутий еросом, він приречений бути об'єктом палкої любові, але любові не цілковито досяжної для «простих смертних» (вже 2003 року «сходження [на Говерлу – Г. К.] черговий раз підтвердило, що Віктор Ющенко – чи не *єдиний* політик, якого не просто підтримують, а майже *фанатично люблять*» ([3], курсив мій – Г. К.). Масові колективні акції на кшталт соборного сходження на Говерлу надають щасливу нагоду пережити оргіастичний момент єднання зі своїм улюбленцем, зняття більшості перепон між об'єктом культу та його фанат(к)ами, через що вся подія загалом переживається як суцільне свято («сходження на Говерлу перетворилося на народне свято» [9]), насичене суто чуттєвим еротизмом безпосереднього контакту з кумиром (звернімо увагу на заголовок однієї з статей, присвячених цій сакраментальній «храмовій події», – «Поцілунок на Говерлі з ... Ющенком»).

Мотив очищення гори через проекцію на «моральне очищення» України набуває близьких побожній людині В. Ющенкові християнських конотацій, а виступ у якості ініціатора цього очищення означає месіанські претензії євангелічного кшталту, якщо врахувати, що Священна Гора є символічним позначенням центра всесвіту й ототожнюється в цій ролі з храмом, священним містом або палацом [11, с. 32]. Таким чином, Христос, виганяючи торговців і міняйл із храму (дому свого, як і Україна є в популярних стереотипах пересічних громадян спалюваним олігархічним режимом домом для кожного чесного і щирого українця), займався нічим іншим, як очищенням Священної гори (див.: Мв 21:12–13; Мк 11:15–17; Лк 19:45–46; Ів 2:14–16).

До квазіветхозавітного мирно-войовничого месіанства, наслідком якого є перебудова всесвіту й реорганізація засад суспільного та національного буття, долучається мотив пророка, також щільно асоційований з горою як сакраментальним локусом. Бог Ветхого Завіту дає Мойсею свої заповіді на горі Синай (Вихід 19:20). Сходження на гору, таким чином, може продемонструвати *виключність покликання пророка* (Мойсеєві забороняється брати з собою когось із народу) вкупі з вищим одкровенням генотеїстичної істини («програми національної розбудови»). Але, що важливіше для масового сприйняття, вершина гори дозволяє не лише сформулювати концептуальну, але й сформувати

візуальну перспективу, як в епізоді з землею обітованою, що її Мойсей у канун смерті побачив з верхів'їв гори Пісгі (Повтор. Зак. 34:1, 4), або з храмом, детальний план якого («концепт майбуття», «стратегія розвитку» в перекладі на сучасну мову) був наданий пророкові Єзекіїлю в главах 40–42 (Єзек. 40:2). Перспектива, візуальне одкровення взагалі асоціюється з образом гори, на користь чого свідчить етимологія імені завбачливого Прометея, ідентична етимології назви гори Мантари з індуської міфопаралелі про викрадення вогню й похідна від терміну *pramantha* [15, р. 64]. Тому не дивно, що один із журналістів звертався в газетній публікації до В. Ющенка з риторичним питанням: «Чи видно з Говерли майбутнє?» [3]. Очевидно, що так, адже саме для цього пророки й сходять на гору – аби їм була відкрита істина, яку вони могли б донести до народу.

Пророку як ретранслятору істини також личить отверзати уста свої на височині: одкровення має прийти згори, як, власне, й усе, що має інструктивний характер, тому саме з Нагірною проповіддю (Мв 5–7; Лк 6:17–49) виступає Ісус перед народом, попри те, що у Луки, як зазначалося вище, проповідь починається після молитви на горі, коли Ісус з учнями зійшов і «спинився на рівному місці» (Лк 6:17). Сама логіка високої істини потребує п'єдесталу, піднесення над натовпом, і немає значення, в які часи, в яку історичну добу чи священний час євангелічного одкровення це відбувається: якщо ми замінимо у фразі «І, побачивши натовп, Він вийшов на гору» (Мв 5:1) слово «гору» на «сцену Майдану», то отримаємо не що інше, як зайвий доказ «вічного повернення архетипів» (М. Еліаде) у вигляді нових месій і пророків. Тим більшою виявиться структурно-сюжетна схожість євангельської проповіді з майданними промовами, якщо врахувати, що Нагірна проповідь була фактично едипово-комплексним богоборчим і батькоборчим «антитипом» свого прототипу – кодексу скрижальних заповідей, отриманих Мойсеєм від суворого й «зздрісного», як перекладає І. Огієнко (Вихід 20:5), ветхозавітного бога на горі Синай. Священна драма біблейської історії не втомлюється вічно повторюватися у вигляді онтологічно-іронічного переінакшення: В. Ющенко повстає проти «батька», «зздрісного» й нелюбимого власним племенем «Саваофа-Кучми» «з низьким рейтингом народної довіри», а зрештою змінює його «заповіді», декількома штрихами суттєво переінакшуючи характер «кучмівської» конституції.

Уподібнення до пророків (Мойсея, Христа, Магомета, що, за повір'ям, пішов на небо з Храмової гори в Єрусалимі) перетворює Ющенка не так на медіатора (а це функція, що є однією з

найважливіших у вихідних, архетипально-прототипових випадках), як на святого анахоретського шукача істини, котрому дано спілкування безпосередньо з сакральним верхом, а не з людьми; але саме в цій надземній піднесеності образу приховується й пастка, у яку потрапляє той, хто намагається надто серйозно грати в героя: через втрату зв'язку як з реальністю взагалі, так і з реальними людьми виникає небезпека перетворитися на «чистий символ», тобто в «не забезпечений буттям» симулякр.

Тим не менше наявність символічної діяльності зберігає свою актуальність як критерію політичної діяльності або принаймні політичних амбіцій. Навряд чи випадковим збігом є припинення практики сходжень на Говерлу В. Ющенком під завісу його президентської кар'єри й після фактичного припинення кар'єри політичної й повернення в реальне приватне життя: комунікативно-символічна ланка обірвалася, знищивши подальшу потребу в подібних широких жестах на публіку.

Примітки

¹ Тут ми досить часто будемо посилатися передовсім на біблійські тексти не лише тому, що вони насичені «горішньою символікою», але й з огляду на те, що В. Ющенко – людина набожна, знайома з біблійськими текстами й багато чого з них може відчувати в собі як взірець («за образом і подобою»), навіть не усвідомлюючи своєї християнсько-біблійської виправки.

² 4 липня 2004 року В. Ющенко нарешті оголосив на Співочому полі в Києві своє так довго очікуване його прихильниками рішення балотуватися на вищу державну посаду за допомогою епічної формули: «Я йду в Президенти!», яка потім репродукувалася в рекламно-політичних роликах монументально-викарбуваною заявою: «Ющенко йде в Президенти!». Крім алітераційних збігів з войовничо-епічною формулою Святослава «Іду на ви!», ми знову зустрічаємо в цій фразеології ідею величного «походу» – так само, як і у випадку з «походом на» Говерлу.

³ Пор. сцену спокуси-іспиту Христа під час його сорокаденного посту в пустелі: «Знов диявол бере Його на височезную гору, і покаже Йому всі царства на світі та їхню славу» – Мв 4:8 (курсив мій – Г. К.).

1. Амроян И. Ф. Типология цепевидных структур // Кунсткамера: этнографические тетради.– Вып. 8–9.– СПб.: Петербургское востоковедение, 1994.– С. 286–293.
2. Вівчар Б. Хто підкорив Говерлу – вже переможець // Галичина.– 2004.– № 109.– С. 2.

3. Криштопа О. Чи видно з Говерли майбутнє?.. // Західний кур'єр. – 2003. – № 31. – С. 2.
4. Левкиевская Е. Е. Гора // Славянские древности. – Т. 1. – М., 1995. – С. 520–521.
5. Лемко І. Подорож на українську Фудзіяму // Поступ. – 2003. – № 128. – С. 10.
6. П'єцух М. Сходження Ющенка // Поступ. – 2004. – № 161. – С. 1.
7. Сімко Т. Поцілунок на Говерлі з ... Ющенком // За вільну Україну. – 2004. – № 77. – С. 1, 3.
8. Топоров В. Н. Гора // Мифы народов мира. – Т. 1. – М., 1991. – С. 311–315.
9. Фаріон І. «Розбудили» Говерлу о п'ятій ранку // Високий замок. – 2004. – № 128 – 20 лип. – С. 4.
10. Фудзіяма Віктора Ющенка // Сафарі Україна. – 2004. – 19 квітня. // WWW-документ. Доступ: http://www.yuschenko.com.ua/ukr/present/Mass_media/642
11. Элиаде М. Миф о вечном возвращении: архетипы и повторяемость. – СПб.: Алегейя, 1998. – 258 с.
12. Ющенко очистив Говерлу. На черзі – Україна // Волинь – Інтернет версія. – 2004. – № 219. // WWW-документ. Доступ: <http://www.volyn.com.ua/printver.php?rub=22&article2=0&arch=219>
13. Carlyle Th. On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History // Carlyle Th. Sartor Resartus. On Heroes. Hero Worship. – London: J.M. Dent & Sons Ltd., 1948. – P. 239–468.
14. Ferber M. A Dictionary of Literary Symbols. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 263 p.
15. Fiske J. Myths and Myth-Makers: Old Tales and Superstitions Interpreted by Comparative Mythology. – Houghton: Mifflin, 1901. – 258 p.